

**МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ
ЄВРОСКЕПТИЧНИХ НАСТРОЇВ В КОНТЕКСТІ
ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ВІДНОСИН УКРАЇНА-ЄС**

В статті розглядаються короткострокові перспективи розвитку Європейського Союзу в контексті посилення євроскептичних настроїв. Аналізується можливий вплив проблем ЄС на євроінтеграцію України. Особлива увага приділяється дослідженню перспектив розвитку відносин між Україною та ЄС. Окремі матеріали присвячені основним шляхам вирішення існуючих проблем у стосунках ЄС-Україна.

Ключові слова: євроскептицизм, Україна, ЄС, євроінтеграція.

90

В статье рассматриваются краткосрочные перспективы развития Европейского Союза в контексте усиления евроскептических настроений. Анализируются возможное влияние проблем ЕС на евроинтеграцию Украины. Особое внимание уделяется исследованию перспектив развития отношений между Украиной и ЕС. Отдельные материалы посвящены основным вариантам решения существующих проблем в отношениях ЕС-Украина.

Ключевые слова: евроскептицизм, Украина, ЕС, евроинтеграция.

The article deals with short-term prospects of the European Union in the context of Eurosceptic moods strengthening. The possible impact of EU issues on European integration of Ukraine are analyzed. Particular attention is given to the prospects of of Ukraine – EU relations development. The separate part of the article is devoted to the basic variants of solving the existing problems in the EU-Ukraine relations.

Keywords: euroscepticism, Ukraine, EU and European integration.

Оцінка можливого розвитку відносин між Україною та ЄС, неможлива, на нашу думку, без розгляду перспектив діяльності самого Європейського Союзу та окремих його членів, адже економічна криза, проблеми міграційної політики та зростання популярності євроскептичних партій може серйозно вплинути на розвиток зовнішньополітичних орієнтирів Союзу.

Так, наприклад, і Німеччина, і Франція в 2017 році проведуть чергові вибори і в обох країнах підтримку можуть отримати представники євроскептиків – “Альтернатива для Німеччини” та “Національний Фронт”. Навіть якщо євроскептики прийдуть до влади лише в одній з цих країн, це може вплинути навіть на відносини між державами, не говорячи вже про ставлення до ЄС. Інтереси Парижу і Берліну будуть розходитись у питаннях боротьби з міграційними рухами, фінансування слабких економік всередині ЄС (Греція) та питанням пересування громадян через кордони ЄС. А стабільність відносин між Німеччиною та Францією – запорука стабільності в Європейському Союзі. В разі перемоги нині діючих політичних сил, ситуація залишиться нестабільною, а невдоволеність політикою спрямованою більше на вирішення зовнішніх, ніж внутрішніх проблем буде лише зростати. При цьому Україна, звісно ж зацікавлена в стабільності політичної ситуації в цих країнах, адже і Німеччина, і Франція єдиним фронтом підтримують позиції України в конфлікті з Росією, що відбувається на Сході країни у форматі Нормандської четвірки.

Ключовою подією на Півдні ЄС, якої слід чекати в 2016 році, стане еволюція правоцентристських сил Італії, оскільки консерватори і євроскептики спробують сформувати політичну коаліцію для боротьби на наступних виборах (за термінами вони повинні відбутися в 2018 році). Економічна ситуація в Італії буде погіршуватися. Рим стане збільшувати витрати, але не зможе вирішити проблеми боргу, створивши тим самим проблеми для себе (і для Європи) на найближче майбутнє.

Найбільш актуальним питанням в ЄС в 2016 році був британський референдум про членство в Європейському Союзі. 26 травня 2015 року прем'єр Девід Кемерон провів зустріч з головою Європейської комісії Жан-Клодом Юнкером, на якій обговорювалися зміни міграційного законодавства та відмова від подальшого політичного зближення Великобританії і ЄС як вимоги Великобританії для збереження її членства [1]. 26 червня 2015 року на засіданні Європейської ради Девід Кемерон вперше виклав свій план реформ на рівні офіційного органу ЄС, виступивши перед усіма 27 керівниками країн-членів ЄС. Це ознаменувало початок офіційних переговорів за вимогами Великобританії [2]. У листопаді 2015 року уряд Великобританії у відкритому листі, направленому голові Європей-

ської ради Дональду Туску, виклав основні цілі, які він бажає досягти за результатами переговорів. Ці цілі включали чотири блоки:

- захист країн, що не входять в зону євро, від дискримінації на основі відмінності валюти. Забезпечення єдності спільного ринку для всіх країн ЄС, а не лише для країн Єврозони. Гарантії фінансової неучасті країн, що не входять в Єврозону, в діяльності, спрямованої на підтримку євро;

- підвищення конкурентоспроможності ЄС і зниження рівня бюрократії і регулювання бізнесу;

- відмова від зобов'язання для Великобританії брати участь в побудові все більш тісного політичного союзу. Повага суверенітету країни;

- емігранти, які приїжджають до Великобританії з інших країн ЄС, повинні пропрацювати в країні не менше 4 років для отримання допомоги і соціального житла. Припинення практики відправлення допомоги на дітей за кордон [3]. Переговори тривали декілька місяців і 20 лютого керівникам країн ЄС вдалося досягти угоди за вимогами Великобританії. У той же день Д. Кемерон оголосив, що він підтримує збереження членства Великобританії в ЄС і що референдум відбудеться 23 червня 2016 року.

92

В результаті, 51,89% громадян Великобританії проголосували за вихід з Євросоюзу, 48,11% – висловилися проти. Таким чином, на референдумі перемогли прихильники виходу Великобританії з Європейського союзу (Brexit). Після опублікування подібних результатів референдуму прем'єр-міністр Девід Кемерон пішов у відставку.

Потенційні наслідки виходу Великобританії з ЄС (Brexit) для України навряд чи будуть позитивними. Великобританія традиційно виступає проти поглиблення інтеграції в рамках Європейського Союзу, але підтримує розширення об'єднання шляхом включення нових членів, що повністю збігається з українськими прагненнями. Позиція Британії щодо України полягає в тому, що, як європейська держава, Україна повинна мати право стати членом ЄС, як тільки буде відповідати критеріям членства. Тому після можливого виходу Британії з ЄС, Україна позбавиться голосу підтримки від впливової європейської країни, яка має досить значний вплив на інші країни-члени ЄС, але втратить його в разі виходу з об'єднання.

Окрім того, хоча Британія і не бере активної участі в регулюванні російсько-українського конфлікту, як Німеччина і Франція, ця країна традиційно входить до числа найбільших критиків Кремля. Сполучене Королівство одне з перших виступило за введення секторальних санкцій проти РФ і підтримує їх продовження. Санкції були введені Лондоном в рамках ЄС, тому в разі виходу з об'єднання Великобританії доведеться повторно вирішувати питання їх дії.

Можна також припустити, що аргумент слабкості і дестабілізації ЄС, до членства в якому так прагне Україна, буде використаний Росією для посилення антиєвропейських настроїв в Україні. Крім того, концентрація уваги ЄС на своїх внутрішніх проблемах відсуває фокус європейської політики України [4].

Більш далекосяжні сценарії розвитку відносин між ЄС, Україною та Російською Федерацією з спільними сусідами ЄС були сформульовані Групою з побудови сценаріїв Фонду імені Фрідріха Еберта (ФФЕ). Фондом було прийнято рішення взяти участь в дискусіях з цього питання, розгорнувши проект під назвою “Перспективна Східна політика для Європейського Союзу”. Першим кроком в цьому процесі став запуск Проекту з побудови сценаріїв “ЄС і Схід у 2030 році”. Спираючись на своє широке експертне співтовариство в Європі, Фонд запросив 20 експертів з 12 країн, що спеціалізуються на питаннях відносин між ЄС і Росією, а також на програмі ЄС “Східне партнерство”, для участі в цьому аналітичному процесі.

У 2014 році спостерігалася найглибша криза у відносинах між ЄС і Росією після закінчення холодної війни. Конфлікт через Україну поставив під сумнів передумови, виходячи з яких до цих пір формувалася східна політика ЄС. Для ЄС стало неможливим продовжувати роботу з країнами-учасницями програми “Східне партнерство” – Вірменією, Азербайджаном, Білоруссю, Грузією, Молдовою, Україною – і одночасно формувати стратегічні партнерські відносини з модернізації економіки з Російською Федерацією. Зрозуміло, що підходи ЄС у проведенні власної політики по відношенню до східних сусідів не можуть розглядатися ізольовано один від одного. І якщо заглянути в майбутнє, то слід розглянути можливість інтегрованого підходу до здійснення східної політики ЄС у подальшому.

В результаті експертної роботи у процесі аналізу описаної проблематики було представлено 4 образних сценарії можливого розвитку подій в співпраці ЄС зі східними партнерами. Європа була представлена у вигляді будинку, який може опинитись в чотирьох різних ситуаціях до 2030 року.

Перший сценарій отримав назву: “Будинок спільного проживання” [5, с.13]. Його суть полягає в тому, що всі європейці проживатимуть в одному будинку з прагматичних міркувань. Після 2020 року, так званого втраченого десятиліття, що характеризується політичною кризою і стагнацією економіки, ЄС і Росія сконцентрують свої зусилля на забезпеченні спільних інтересів. Спільні сусіди також стануть частиною нової угоди про вільну торгівлю і їм більше не доведеться приймати рішення за чи проти будь-якої зі сторін.

Другий сценарій, під назвою “Загальний будинок” [5, с.19] передбачає, що Європа стане будинком для націй, об’єднаних спільними цінностями. Економічний спад може призвести до здійснення демократичних та економічних реформ, сприяючи поліпшенню відносин між ЄС і Росією. У міру появи нових світових держав, Росія і ЄС об’єднують зусилля не тільки для вирішення конфліктів в Європі, але і для відповіді спільним загрозам.

Третій сценарій – “Зруйнований будинок” [5, с.25]. За прогнозом, “Європейський будинок” лежатиме в руїнах. Поточна конфронтація між ЄС і Росією триватиме аж до 2030 року. В Росії пройде відносно успішна модернізація, а ЄС здійснить перехід на альтернативні джерела енергії, що дозволить обом сторонам діяти незалежно. Спільні сусіди, які є об’єктом гострого суперництва між ЄС і Росією, створюватимуть зону нестабільності.

Нарешті, четвертий, найбільш песимістичний сценарій – “Розділений будинок” [5, с.30]. За ним, в зазначений період не відбулось ніяких політичних та економічних зрушень, що, в свою чергу, призвело до того, що між ЄС та Росією зберіглася патова ситуація. Лише наявність економічної та енергетичної взаємозалежності запобігатиме серйозному погіршенню ситуації. Європейці житимуть поруч, але окремо. Через відсутність довіри і поглиблення розбіжностей в основних цінностях поліпшення ситуації представляється малоімовірним.

Зрозуміло, що розробка подібних сценаріїв щодо перспектив євроінтеграції України неможлива без розгляду даного питання в

контексті загальноєвропейських сценаріїв розвитку. Спираючись на зазначені варіанти майбутнього ЄС, ми виокремили декілька можливих варіантів розвитку подій для України. Умовно ці варіанти можна поділити на песимістичний, оптимістичний та нейтральний.

Під оптимістичним сценарієм ми розуміємо отримання перспективи членства в ЄС в короткостроковій перспективі. Сценарій передбачає налагодження стабільної економічної та політичної ситуації в Україні, внаслідок проведення ефективних реформ в усіх сферах державної політики та підняття умов життя населення до європейського рівня. Саме ця умова дозволить подолати негативне ставлення до ЄС серед громадян України. Адже згідно опитувань, для того, щоб відчувати себе європейцями, українцям не вистачає, в першу чергу, певного рівня матеріального добробуту (для 59% тих, хто не міг назвати себе європейцем). Такий варіант можливий лише за умови налагодження відносин Україна-Росія, ЄС-Росія. Зрозуміло, що під час військового конфлікту та конфронтації з найбільшим сусідом сталий розвиток нашої держави є неможливим.

Песимістичний сценарій передбачає поглиблення кризи в усіх сферах життя українців, в тому числі в процесі євроінтеграції. Внаслідок нестабільності та соціальних протиріч протягом наступних десятиліть ЄС може втратити інтерес до підтримки України. Зрозуміло, що держава, яка є неконкурентноспроможною на європейському та світовому ринках, держава-споживач застарілої техніки та неякісних товарів, держава із низьким життєвим рівнем населення, нездатна провести пропоновані реформи та подолати корупцію не зможе бути рівним партнером Євросоюзу. В Україні, в той же час, невдоволення діяльністю влади та зневіра в постійні обіцянки стосовно перспектив членства посилять євроскептичні настрої серед громадян. Втрата підтримки з боку ЄС погіршить також стосунки з Російською Федерацією. Відсутність сприяння у вирішенні конфлікту з боку європейських партнерів призведе до посилення впливу Росії та, може призвести до непередбачуваних наслідків – від зміни зовнішньополітичних орієнтирів всієї держави в бік східного сусіда, чого і домагалась Росія від самого початку конфлікту.

Нейтральний сценарій може відбутись в тому разі, якщо стосунки між ЄС та Росією покращаться і виснажені санкціями вони домовляться дотримуватись нейтральної позиції стосовно України

та “заморозити” ситуацію в невирішеному стані. Окрім того, відсутність перспектив членства змусить громадян сумніватись в правильності європейського вибору. Таким чином, суспільство, стомлене від невизначеності буде розділене між вибором західного чи східного шляхів розвитку, схиляючись, можливо, до перетворення України на нейтральну територію між Росією та ЄС, отримуючи вигоди від співпраці з обома. Втім, беручи до уваги можливий розвиток подій на міжнародній арені – налагодження співпраці між ЄС та Росією, така нейтральна позиція може стати не вільним вибором України, а продиктованим впливовими міжнародними гравцями.

96 — Зрозуміло, що найбільш бажаним для України є оптимістичний прогноз, втім для його досягнення, навіть при умові сприятливої ситуації всередині ЄС, Україні необхідно вирішити існуючі внутрішні проблеми. Темпи і ступінь наближення України до ЄС, перш за все, залежать від введення і дотримання європейських принципів і цінностей. Україна повинна забезпечити розвиток соціальної ринкової економіки, верховенство права, прав людини і політичну стабільність. Потрібно суттєво зміцнити надійність демократизаційних зусиль України і верховенство права, встановивши дієву систему стримування і протипаг відповідно до європейських стандартів. З корупцією слід боротися на всіх рівнях, дотримуючись принципу політичної неупередженості. Слід також залагодити внутрішні конфлікти України.

З метою пошуку шляхів вирішення існуючих проблем у стосунках ЄС-Україна Фонд “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва з 18 по 23 вересня 2015 року провів експертне опитування “Україна – ЄС: ключове у статусі-кво”. В рамках дослідження було опитано дві категорії респондентів: закордонні експерти, представники закордонних аналітичних центрів (27) та українські експерти (37), які мали відповісти на запитання, що, на їх думку, має бути здійснено для зближення України і ЄС.

В результаті дослідження виявилось, що більшість як українських, так і закордонних експертів поділяють думку, що Україні потрібна економічна та фінансова підтримка з боку Європейського Союзу загалом та його членів Німеччини і Польщі, зокрема. Так, більшість експертів наголошують, що Україна потребує допомоги у вигляді кредитів, але зазначають, що наразі цей вид підтримки вона отримує в недостатньому обсязі. Безповоротна фінансова до-

помога також потрібна Україні – вважають і вітчизняні, і закордонні експерти, підкреслюючи, що наразі Україна отримує таку допомогу в недостатній кількості. Експерти також наголошують на необхідності вливань в українську економіку у вигляді інвестицій, але більшість українських експертів зазначає, що такого виду допомоги Україна практично не отримує на сьогодні. Думки західних аналітиків з цього приводу розділилися: 13 експертів зазначили, що інвестиції в українську економіку йдуть, але в недостатніх масштабах, і ще 13 вважають, що інвестицій практично немає.

Абсолютною більшістю як українських, так і закордонних експертів підтримується надання Україні консультативних послуг за допомогою відправлення до України радників.

Думки двох експертних спільнот збігаються і щодо необхідності освітніх програм для українських школярів та студентів. При цьому і українські, і закордонні аналітики зазначають, що така підтримка надається з боку ЄС недостатньою мірою.

Окрім того, на думку аналітиків, Україна потребує допомоги у вирішенні конфлікту на Сході і у формі відправлення на Схід воєнного устаткування та нелетальної зброї, і у формі надання експертної допомоги.

Україні також вкрай необхідна допомога у вигляді підтримки в європейських засобах масової інформації – так вважає абсолютна більшість експертів з України (25 із 37) і ще 10 наголошують на тому, що це в принципі потрібно. Нинішній рівень цієї медійної підтримки і українські, і закордонні експерти переважно називають недостатньою.

Експерти також визначили основні перешкоди до євроінтеграції. Найбільше, на думку українських експертів, інтеграції заважає недостатній рівень обізнаності населення про європейську інтеграцію (зазначили всі 37 експертів), корупція та повільний темп реформ (28), позиція західних держав, що не бажають бачити Україну членом ЄС (18), а також недостатній рівень економічного розвитку України (17). Закордонні експерти також вважають, що основними перешкодами для України на її шляху до членства в ЄС, є корупція і повільні реформи (25 із 27 експертів), відсутність відповідної підтримки у позиції західних держав (17), а також проблеми економічного розвитку України (14). Тільки один закордонний експерт

назвав як основну перешкоду недостатній рівень обізнаності населення щодо європейської інтеграції як такої [6].

Дане соціологічне дослідження показує, що Україні та ЄС потрібно скоординувати свої дії у вирішенні існуючих проблем, адже як доводить здійснений аналіз експертна думка західних і закордонних колег сходиться у більшості питань, що означає спільне бачення майбутнього, а отже, шанс на подолання протиріч, що існують між Україною та ЄС, основним з яких є євроскептицизм.

З матеріалів дослідження також стає зрозумілим, що для того, щоб оптимістичний сценарій розвитку України справдився, і Україні, і Європейському Союзу необхідно виконати чимало умов та відповісти на велику кількість викликів. За оптимістичним прогнозом, Україна може згодом стати членом Європейського Союзу, але для цього повинні бути виконані наступні умови: подолання кризи в самому Європейському Союзі; налагодження стосунків між Росією та ЄС та створення спільного Європейсько-Російського економічного простору. Проте основною умовою оптимістичного сценарію є вирішення внутрішньополітичних та економічних проблем всередині самої України. При цьому, невиконання жодної з зазначених умов призведе до того, що в середньостроковій перспективі криза у стосунках ЄС-Росія, Україна-Росія, та, як наслідок Україна-ЄС погіршиться. Це, у свою чергу, не лише може позбавити Україну перспективи членства на довгострокову перспективу, але й призведе до ще більш глибокої економічної та політичної стагнації та збільшення рівня євроскептицизму як в Європі, так і в самій Україні.

Джерела та література:

1. Maclellan K., Sandle P. UK's Cameron tells EC president that Europe must change [Електронний ресурс] Інформаційне агентство Reuters. – Режим доступу: <http://www.reuters.com/article/us-britain-eu-cameron-idUSKBN0OA1JP20150525>

2. Cameron set to go to referendum without EU ratifying treaty changes [Електронний ресурс] Британське видання The Guardian. – Режим доступу: <http://www.theguardian.com/politics/2015/jun/25/david-cameron-set-to-go-to-referendum-without-eu-ratifying-treaty-changes>

3. The four key points from David Cameron's EU letter [Електронний ресурс] Інформаційне агентство BBC. – Режим доступу: <http://www.bbc.com/news/uk-politics-34779250>

4. Саенко Я. Проклятие референдумов: чем грозит Украине выход Британии из ЕС? [Электронный ресурс] Офіційний сайт видання Українська правда. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2016/05/10/7048970/>

5. Группа по разработке сценариев “ЕС и Восток в 2030 году”: ЕС и Восток в 2030 году: четыре сценария развития отношений между ЕС, Российской Федерацией и общими соседями. – Берлин: Фонд имени Фридриха Эберта, 2014. – 57 с.

6. Україна – ЄС: ключове у статусі-кво - думки українських і міжнародних експертів [Електронний ресурс] Офіційний сайт Фонду “Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва”. – Режим доступу: <http://www.dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/ukrainh-ekspertiv.htm>

Стаття надійшла до редакції 27.05.2016